

2020-03-13

Av:

Jur.kand. Veronika Lundström
+46 (0)70-354 00 22, veronika.lundstrom@jkn.se

PM: Force majeure, covid-19-/corona-pandemin och AB-avtalen

1 Inledning och sammanfattning

1. Corona/covid-19 är enligt svenska regler både en allmänfarlig och samhällsfarlig sjukdom, och klassas fr.o.m. 2020-03-11 som en pandemi enligt WHO.
2. JKN Advokatbyrå har fått många frågor rörande de rättsliga konsekvenserna av den pågående corona-/covid-19-pandemin. Vi har därför sammanställt detta PM, som täcker de vanligaste och viktigaste frågorna som kan aktualiseras för entreprenörer och beställare som tillämpar AB-avtalen.
3. PM:et behandlar sammanfattningsvis bl.a. följande frågor:
 - i) Myndigheterna i såväl Sverige som utlandet har regelverk att tillgå för att t.ex. sätta smittade personer i karantän, förbjuda allmänna sammankomster över viss storlek, stänga arbetsplatser och skolor samt stoppa trafik. Sådana åtgärder är i princip lagliga. (Se avsnitt 2.2.)
 - ii) En entreprenör har goda möjligheter att få tidsförlängning pga. pandemi med stöd av AB/ABT 4:3; vid vissa myndighetsbeslut (p. 2), pga. epidemi/pandemi (p. 3) och eftersom entreprenören inte vållat hindret (p. 5). Hindren bör aviseras. (Se avsnitt 4.1.)
 - iii) En beställare som stoppar en entreprenad hindrar entreprenören (AB/ABT 4:3 p. 1), vilket i princip ger denne rätt till både tidsförlängning och ersättning. (Se avsnitt 4.2.)
 - iv) Möjligheten att få ersättning för oförutsägbara kostnadsändringar (AB/ABT 6:3) är alltid svår, och så även i covid-19 situationen. (Se avsnitt 4.3.)

- v) Ett à-pris kan anses inte längre gälla eftersom förutsättningarna har ändrats (AB/ABT 6:6). Fördyring av arbetskraft och i à-priset ingående varor pga. covid-19 situationen kan utgöra en ändrad förutsättning. Parterna ska då enas om ett nytt à-pris. (Se avsnitt 4.4.)
- vi) Viss möjlighet kan finnas att jämka andra avtalsvillkor, t.ex. en avtalad fast kontraktssumma, enligt 36 § avtalslagen. (Se avsnitt 4.5.)
- vii) Om beställaren avbeställer resterande del av entreprenaden gäller entreprenörens rätt till främst slutavräkningslikvid (AB/ABT 6:11). (Se avsnitt 4.6.)
- viii) Covid-19 situationen kan på många sätt möjliggöra för både beställaren och entreprenören att häva ett avtal (AB/ABT 8:1 och 2). (Se avsnitt 4.7.)
- ix) Vid sen betalning pga. covid-19 situationen kan dröjsmålsrättan jämkas. (Se avsnitt 4.8.)
- x) Vid försenad leverans pga. covid-19 situationen har leverantören rätt till förlängd tid enligt ABM 07. Snarlika regler gäller även enligt t.ex. köplagen och CISG. (Se avsnitt 4.9.)
- xi) Offentliga upphandlingar kan avbrytas om det föreligger sakliga skäl, vilket covid-19 situationen är. Alla parter bör vara uppmärksamma på särskilda villkor som tas in i en upphandling särskilt/endast pga. den pågående pandemin. (Se avsnitt 5.)
- xii) Covid-19 situationen skulle kunna klassas som en sådan "utomordentlig händelse", en inre kris i riket, som gör att ransoneringslagen börjar gälla. Detta kan påverka alla möjliga varor, t.ex. bränsle. (Se avsnitt 6.1.)
- xiii) Övriga särskilda regler om statens förfogande av egendom och resurser gäller i princip endast vid krig och krigshot. (Se avsnitt 6.2.)

2 Corona-pandemin och myndigheternas rättsliga åtgärder

2.1 Corona/covid-19 är en pandemi

4. **Covid-19** ("Coronavirus Disease 2019") orsakas av viruset SARS-CoV-2. (Källa: Folkhälsomyndigheten, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittskydd-beredskap/utbrott/aktuella-utbrott/covid-19/fragor-och-svar/>). **SARS** är en förkortning för svår akut respiratorisk sjukdom (eng: Severe acute respiratory sndrome). Enligt smittskyddslagens (SFS 2004:168) Bilaga 1 och 2 utgör SARS både en allmänfarlig sjukdom och en samhällsfarlig sjukdom.
5. **WHO deklarerade den 11 mars 2020 att covid-19 nu är en pandemi.** Sjukdomen finns nu eller kommer snart att finnas i alla världsdelarna och kommer sannolikt att drabba alla världens länder. (Källa: Folkhälsomyndigheten och WHO,

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/spridningen-av-covid-19-ar-en-pandemi/>

6. En **pandemi** är en epidemi som får spridning över stora delar av världen och drabbar många människor. En **epidemi** är en tillfällig anhopning av sjukdomsfall som är större än förväntat i en definierad grupp eller i ett definierat geografiskt område, t.ex. ett enskilt land.

2.2 Myndigheters åtgärder

7. Utländska och svenska myndigheter har vidtagit ett antal åtgärder för att begränsa spridningen av covid-19. Folkrepubliken Kina har satt staden Wuhan i karantän och vidtagit något mer begränsade karantänåtgärder i bl.a. Peking. Italien har satt hela landet i karantän. USA har infört restriktioner på flyg från EU:s Schengenområde. Fler åtgärder beslutas löpande.
8. I Sverige reglerar bl.a. **smittskyddslagen (SmittskL)** vilka åtgärder som kan vidtas i syfte att begränsa spridningen av smittsamma sjukdomar, som alltså aktualiseras av covid-19 situationen. I korthet kan följande särskilda åtgärder vidtas:
- i) Tvångsundersökning av misstänkt smittad person. (SmittskL 3:2)
 - ii) Hälsokontroller kan göras på misstänkt smittade personer och andra personer som anlänt med samma transportmedel. (SmittskL 3:8)
 - iii) Karantän i viss byggnad och avspärrning av område. (SmittskL 3:9 och 10)
 - iv) Isolering av smittad person. (SmittskL 5:1-5)
 - v) Isolerad person får hindras att lämna och får kroppsbesiktigas (SmittskL 5:12 och 14)
 - vi) Utreseförbud av person som isolerats eller hålls i karantän. (SmittskL 3:12)
9. Av **Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd om smittrisker (AFS 2018:4)** 7 § framgår att på arbetsställen där det finns smittrisk ska arbetsgivaren vidta åtgärder för att undvika att smittämnen sprids, och se till att antalet arbetstagare som riskerar att utsättas för smittämnen hålls så lågt som möjligt. Enligt 7 kap. 7 § arbetsmiljölagen (SFS 1977:1160) kan **Arbetsmiljöverket** besluta om förelägganden och förbud som behövs för att den lagen eller föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen ska följas; begränsning av smittrisk är alltså en sådan omständighet som kan utgöra skäl för myndighetens ingripande.
10. Beslutet om att stänga skolor och förskolor under en längre period tas i första hand av den politiska ledningen för skol- och barnomsorgsfrågor i respektive kommun. Även barn i utbildning omfattas enligt 1 kap. 3 § 1 p. av arbetsmiljölagen, vilket gör att **Arbetsmiljöverket även kan stänga skolor**. Trots att arbetsmiljölagen inte gäller yngre förskolebarn så gäller den personalen, vilket innebär att Arbetsmiljöverket även kan stänga förskolor med argumentet att personalen inte ska utsättas för den höga smittrisen.
11. Regeringen kan vidare tillfälligt föreskriva om **inskränkning eller förbud mot luftfart**, med stöd av luftfartslagen (1957:297) och detsamma avseende **landtransporter**, med stöd av lagen

(1975:88) med bemyndigande att meddela föreskrifter om trafik, transporter och kommunikation.

12. I Sverige har regeringen nu 2020-03-12 med stöd av ordningslagen (SFS 1993:1617) 2 kap. 15 § antagit *förordningen (SFS 2020:114) om förbud mot att hålla allmänna sammankomster och offentliga tillställningar*, vars enda paragraf lyder som följer:

1 § Allmänna sammankomster och offentliga tillställningar får tills vidare inte hållas inom Sverige.

Förbudet gäller endast allmänna sammankomster och offentliga tillställningar med fler än 500 deltagare.

13. Förordningen trädde i kraft samma dag som den antogs.
14. Eftersom förbudet inskränker vissa rättigheter enligt regeringsformens 2 kap. krävs Riksdagsbeslut och en lag i botten för sådana inskränkningar, vilket här finns i form av ordningslagen och med stöd i regeringsformen 2 kap. 24 § som särskilt anger att mötes- och demonstrationsfriheten får begränsas bl.a. för att "motverka farsot".
15. Med "**allmänna sammankomster**" avses enligt ordningslagen 2 kap. 1-3 §§ t.ex. demonstrationer, folkbildning, religionsutövning, teater och dylika kultursammankomster samt cirkus. Med "**offentliga tillställningar**" avses idrott, dans, tivoli, marknader, mässor och "andra tillställningar som inte är att anse som allmänna sammankomster eller cirkusföreställningar". För att en tillställning ska anses som offentlig krävs att den anordnas för allmänheten eller att allmänheten har tillträde till den. Tillställningar som kräver inbjudan kan i vissa fall likställas med offentliga tillställningar.
16. Enligt regeringsformen 2 kap. 21 § får aktuella begränsningar göras endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar.
17. En vanlig arbetsplats torde aldrig klassas som en allmän sammankomst eller en offentlig tillställning. Förbudet träffar alltså inte en entreprenadarbetsplats, även om fler än 500 personer skulle vara där samtidigt.

3 Force majeure

18. "Force majeure" är en juridisk term för oväntade eller oförutsägbara händelser och effekter som inte kan hanteras på sedvanligt vis. Effekten blir att den som är förpliktad att prestera något som för närvarande inte kan presteras inte ska drabbas av sanktioner pga. detta.
19. Begreppet motsvarar ungefär det rättshistoriska uttrycket "högre hand", som internationellt kallas "act of God", "caso fortuito", "höhere Gewalt", o.dyl.

20. Med force majeure avses vanligen krig, upplopp, brand, naturkatastrofer (som översvämning, orkan och jordbävning), explosioner, strejk, nya lagar som förbjuder fullföljandet av avtalet, och liknande. Det innefattar med andra ord både händelser som inträffat oberoende av mänskliga ingripanden och situationer som beror på människors (däribland staters och organisationers) ageranden.

4 AB-avtalen, force majeure och pandemi

21. Liksom flertalet avtal i näringslivet innehåller även AB-avtalen (här avses främst AB 04 och ABT 06) bestämmelser som kommer i spel vid force majeure och liknande händelser. Vi redovisar här de viktigaste reglerna och hur de kan tillämpas vid en pandemi såsom den pågående covid-19 situationen.

4.1 Hinder och tidsförlängning (AB/ABT 4:3)

22. Entreprenören har rätt till erforderlig förlängning av kontraktstiden om han hindras att färdigställa kontraksarbetena inom kontraktstiden på grund av bl.a.
- (p. 2) *myndighetsbeslut som medför allmän brist på hjälpmedel, material eller vara eller begränsning av arbetskraft,*
 - (p. 3) krig, försvarsberedskap, *epidemi*, strejk, blockad eller lockout, dock inte strejk eller blockad till följd av att entreprenören eller någon av hans underentreprenörer inte fullgjort sina skyldigheter gentemot anställd, samt
 - (p. 5) *annat av entreprenören ej vållat förhållande, som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan han inte rimligen kunnat undanröja.*
23. Av särskild betydelse är p. 3 som uttryckligen nämner "epidemi", men först behandlas betydelsen av myndighetsbeslut i p. 2.

4.1.1 Myndighetsbeslut (AB/ABT 4:3 p. 2)

24. Om myndigheter fattar beslut för att hantera covid-19 situationen kan detta medföra en allmän brist på hjälpmedel, material och varor, och även brist på arbetskraft.
25. Även beslut fattade av och förordningar antagna av regeringen bör inkluderas i begreppet "myndighetsbeslut", liksom om Riksdagen antar eller ändrar lagar särskilt för att hantera covid-19 situationen. Även myndigheters rekommendationer bör inkluderas i omfattningen, eftersom gränsdragningen mellan en rekommendation eller allmänt råd och en faktisk föreskrift eller beslut ofta kan vara något oklar i svensk rätt. Regeln begränsar sig heller inte till svenska myndigheter, varför även reserestriktion beslutade i andra länder kan beaktas.
26. Reserestriktioner som avser personer lär t.ex. förhindra transporter med lastbil och flertalet andra transportmedel, som alla måste framföras av en förare, vilket kan leda till nämnda varubrister. Även andra restriktioner av olika slag även kan påverka och förhindra transporter.

27. Det ska noteras att beslutet måste medföra "allmän brist" på egendom. Om endast ett antal företag drabbas av leveranssvårigheter men branschen i övrigt får sina leveranser av samma varor, t.ex. pga. andra transportsätt som inte påverkats lika starkt av besluten, så torde regeln inte vara uppfylld.
28. Reserestriktioner kan även innebära att utländsk arbetskraft inte kan resa in i Sverige som planerat, eller att de känner sig nödgade att åka hem tidigare än planerat mht. förväntade kommande problem med resor.
29. Allmänna uppmaningar att minska risken för smittspridning i samhället, och enskilda arbetstagnares upplevda "medborgerliga plikt" att stanna hemma utgör dock inte myndighetsbeslut. Om arbetsstyrkan helt enkelt inte infinner sig på arbetsplatsen en dag ger detta inte rätt till tidsförlängning enligt AB/ABT 4:3 p. 2 (men se nedan om p. 3).
30. Hinder enligt AB/ABT 4:3 p. 2 ger inte entreprenören rätt till ersättning med stöd av AB/ABT 5:4.

4.1.2 Epidemi (AB/ABT 4:3 p. 3)

31. Entreprenören har enligt AB/ABT 4:3 p. 3 en särskilt avtalad rätt till tidsförlängning om denne hindras att färdigställa kontraktarbetena inom kontraktstiden pga. *epidemi*. Att en pandemi, en epidemi spridd över hela världen, faller inom samma regel är självklart.
32. Rätten till tidsförlängning är alltså beroende av att epidemin/pandemin orsakar hindret. Hur vitt detta ska tolkas är ännu inte prövat, men vi resonerar som följer.
33. Till att börja med måste man skilja på faktiska sjukdomsfall och begreppet "epidemi" i bestämmelsen.
34. Enskilda sjukdomsfall, alltså att arbetare eller tjänstemän insjuknat i covid-19 och därför är sjukfrånvarande, är självklart sådana händelser som kan ge rätt till tidsförlängning enligt regeln. Detsamma bör gälla personer som befunnit sig i riskområden såsom norra Italien och Wuhan i Kina, och befinner sig i en "frivillig karantän" efter hemkomst; minns här även arbetsgivarens ansvar att begränsa smittspridning enligt 7 § AFS 2018:4. Detta gäller i vart fall så länge de sjuka eller hemmastannande personerna är nödvändiga för framdriften.
35. Men regeln i AB/ABT 4:3 p. 3 tar alltså sikte på epidemin/pandemin som sådan.
36. Epidemin/pandemin kan ha samhälleliga effekter även för personer som *inte* insjuknat eller sitter i karantän, och även om myndigheter *inte* t.ex. stängt skolor, begränsat allmänna transportmedel eller förbjudit sammankomster och evenemang, generellt eller av viss storlek. Enligt vår uppfattning kan epidemin/pandemin även anses orsaka hinder som är en följd av att "samhället lamslagits", eftersom sådana allmänna störningar är en följd av faktiska sjukdomsfall och risken för smittspridning i samhället.

37. Följder av epidemin/pandemin kan vara t.ex.
- i) att arbetena måste planeras annorlunda för att arbetsgivaren ska kunna fullgöra sitt ansvar att begränsa smittspridning enligt 7 § AFS 2018:4,
 - ii) att arbetare har svårare att ta sig till arbetsplatsen,
 - iii) att arbetare som bestämt avstår från att resa för att inte riskera att bli smittade och sen smitta andra (t.ex. anhöriga i riskgrupp),
 - iv) att arbetare måste stanna hemma med barn eftersom skolor beslutat av hålla stängt även i avsaknad av myndighetsbeslut därom,
 - v) att leveranser inte kommer i tid eller alls pga. problem med personalförsörjning hos leverantören, eller
 - vi) att leveranser av varor och material inte kommer i tid eller alls från ett land/område som är belagt med reserestriktioner eller t.o.m. är satt i karantän.
38. Dyliga hinder menar vi är en följd av epidemin/pandemin, som ger entreprenören rätt till tidsförlängning.
39. Hinder enligt AB/ABT 4:3 p. 3 ger inte entreprenören rätt till ersättning med stöd av AB/ABT 5:4.

4.1.3 Annat av entreprenören ej vållat förhållande (AB/ABT 4:3 p. 5)

40. Entreprenören har slutligen enligt AB/ABT 4:3 p. 5 en rätt till tidsförlängning om denne hindras att färdigställa kontraksarbetena inom kontraktstiden pga. *annat av entreprenören ej vållat förhållande, som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan han inte rimligen kunnat undanröja.*
41. Denna punkt fungerar i den aktuella situationen som ett komplement till p. 2 och 3 ovan. Även om ett visst myndighetsbeslut inte direkt orsakat ett visst hinder, eller om epidemin/pandemin inte klart orsakat ett visst problem, bör det i många fall ändå gå att fastställa att *entreprenören* under alla förhållanden inte vållat förhållandet.
42. Regelns krav att entreprenören heller inte borde ha räknat med förhållandet är inget problem eftersom ingen entreprenör under normala förhållanden ska behöva räkna med att en pandemi plötsligt utbryter, till skillnad från t.ex. en vanlig säsongsinfluensa även om den skulle vara svårartad. En pandemi är alltså ett bra exempel på en oförutsebar händelse.
43. Att en entreprenör inte rimligen kunnat undanröja en pandemi är självklart.
44. Således kan ytterligare förhållanden och hinder som inte direkt beror på myndighetsbeslut, och där orsakssambandet till pandemin inte är solklart, ändå ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

45. Hinder enligt AB/ABT 4:3 p. 5 ger inte entreprenören rätt till ersättning med stöd av AB/ABT 5:4.

4.1.4 Underrättelse om hinder och ändring av kontraktstiden (AB/ABT 4:4 och 5)

46. Även om man kan påstå att flertalet beställare genom massmedia och i övrigt bör vara väl medvetna om covid-19 situationen så är det inte säkert att den enskilda beställaren har inblick i hur pandemin påverkar just den enskilda entreprenören och den aktuella entreprenaden.
47. Entreprenörer bör därför, som alltid, för god ordnings skull underrätta beställaren om hindret enligt AB/ABT 4:4.
48. Underrättelsen bör ske skriftligt, vilket även kan vara ett krav enligt kontraktshandlingarna. Det är även bra för tankeredan om entreprenören sätter på pränt hur just hinder X berott på förhållande Y som har att göra med covid-19 situationen. En öppen och tydlig dialog är alltid det bästa, och beställaren har nog med hänsyn till omständigheterna en realistisk syn på läget.
49. Efter sådan underrättelse ska parterna enligt AB/ABT 4:5 försöka komma överens om den ändring av kontraktstiden som förhållandena föranleder. Därvid ska hänsyn tas till om återstående arbeten kommer att utföras under avsevärt gynnsammare eller ogynnsammare förhållanden. Det är mycket som talar för att den fortsatta och pågående pandemin i sig utgör ett "avsevärt ogynnsammare förhållande".
50. Om hindren är sådana att arbetena i praktiken stoppats tills vidare, t.ex. då nödvändigt material inte längre levereras pga. karantän eller reserestriktioner, finns det i många fall ingen möjlighet eller anledning att avtala något nytt igångsättandedatum. Risken är bara att det ger parternas organisationer den felaktiga uppfattningen att leverans kanske trots allt är på väg, eller att parterna i ett senare skede, trängda av andra problem, börjar tvista utifrån ett orealistiskt satt datum för återupptagande av arbetena. Återigen är en öppen och tydlig dialog att föredra, och överenskommelser bör dokumenteras.
51. Om parterna inte kan enas är det i slutändan domstol eller skiljenämnd som får pröva frågan.

4.2 Beställaren avbryter entreprenaden

52. En beställare kan vilja avbryta eller skjuta på en entreprenad pga. covid-19 situationen.
53. En beställare har enligt AB/ABT ingen rätt att stoppa arbeten (jfr. entreprenörens rätt i vissa fall i AB/ABT 8:3), och beställaren har heller ingen reglerad möjlighet att senarelägga färdigställandet av entreprenörens arbeten. Om beställaren ändå instruerar entreprenören att avbryta arbetena, eller på annat sätt förhindrar entreprenören att själv välja om arbetena ska fortsätta eller inte, är detta helt enkelt ett hinder enligt AB/ABT 4:3 p. 1.
54. Entreprenören ska då för god ordnings skull underrätta beställaren om hindret enligt AB/ABT 4:4. Hindret ger entreprenören rätt till tidsförlängning.
55. Hinder enligt AB/ABT 4:3 p. 1 ger i princip entreprenören rätt till ersättning enligt AB/ABT 5:4. Beställaren bör alltså bli ersättningskyldig för entreprenörens merkostnader pga. uppehållet.

En öppen dialog mellan parterna, innefattande när och hur arbetena kan återupptas, rekommenderas.

4.3 Oförutsebara kostnadsändringar (AB/ABT 6:3)

56. Enligt AB/ABT 6:3 ska avtalat pris ändras med hänsyn till
- (led 1) dels kostnadsändring på grund av myndighets åtgärd,
 - (led 2) dels kostnadsändring som är förorsakad av krig eller annat krisförhållande med liknande effekt
 - och [i båda fallen] som avser förnödenhet eller tjänst som är nödvändig för entreprenaden,
 - (led 3) dels kostnadsändring som beror på onormala prisförändringar avseende material som ingår i entreprenaden.
57. Ändring av det avtalade priset ska dock, enligt sista meningen i bestämmelsen, ske endast om kostnadsändringen varit oförutsebar och väsentligt påverkar hela kostnaden för entreprenaden.
58. Bestämmelsens första led korresponderar i någon mån mot rätten till tidsförlängning pga. myndighets beslut i AB/ABT 4:3 p. 2 (se ovan). Myndighets "åtgärd" är ett något vidare begrepp än myndighets "beslut", men torde i praktiken inte ha någon större betydelse. Möjligen kan även myndigheters allmänna uttalanden i media klassas som en "åtgärd" utan att det är ett beslut som ligger bakom uttalandet. Det viktiga är dock att kostnadsändringen måste kunna härledas till myndighetens åtgärd.
59. Bestämmelsens andra led avser kostnadsändringar som förorsakats av "annat krisförhållande med liknande effekt" (som krig). Vi menar att en pandemi som har sådana effekter på samhället att allmänna sammankomster ställs in, att människor avråds från att resa till och befinna sig på sina arbetsplatser, och dylikt i sig är att anse som ett sådant krisförhållande som bestämmelsen omfattar.
60. Det första och andra ledet avser dock endast kostnadsändringar som avser "fornödenhet eller tjänst som är nödvändig för entreprenaden". Med "fornödenhet" avses något som är "medelbart nödvändigt (som inte kan undvaras) för [...] utförandet av kontraktsarbetena, exempelvis ett visst hjälpmedel eller vara" (se Per Samuelsson, AB 04 – en kommentar, om AB/ABT 6:3). Begreppet används även med samma innebörd i ransoneringslagen (se avsnitt 6.1 nedan). I praktiken kan alltså det mesta av relevans omfattas av regeln i och för sig.
61. Bestämmelsens tredje led avser onormala prisförändringar på material. I den mån en pandemi inte direkt faller under det andra ledet ovan kan orsaka sådana onormala prisförändringar som här avses. Här räcker det dock att visa att prisförändringen är just onormal, vilket kan vara nog så besvärligt.
62. Slutligen måste kostnadsändringen varit oförutsebar och den måste väsentligt påverka hela kostnaden för entreprenaden. Att en pandemi är oförutsebar ligger i sakens natur; annars hade den stoppats i ett tidigt skede, eller åtgärder hade annars vidtagits för att hindra de

problem marknaderna nu utsätts för. Ett större problem är ofta att kostnadsökningen måste slå mot kostnaden för hela entreprenaden. Om t.ex. endast en nödvändig vara blivit 20 % dyrare kanske det inte fördyrar hela entreprenaden med mer än marginellt, och i så fall torde inte kostnadspåverkan på entreprenaden som helhet vara "väsentlig".

63. Den aktuella regeln tillämpas i praktiken sällan med framgång, varför den bör återopas med försiktighet. Det kan även påminnas att den i princip kan återopas av både entreprenören och beställaren eftersom regeln talar om kostnadsändringar, inte endast fördyringar.

4.4 Å-pris och ändrade förutsättningar (AB/ABT 6:6)

64. Enligt AB/ABT 6:6 tredje stycket gäller inte ett å-pris för arbete (dvs. arbetsprestation, hjälpmedel, material och varor) som tillkommer eller avgår under andra förutsättningar än dem som å-priset är grundat på, såvida kostnaderna för arbetet påverkas.
65. Det är inte givet att en pandemi som pågår i samhället direkt och omedelbart utgör en "annan förutsättning" i denna regels mening. Men om t.ex. utländsk arbetskraft inte kan komma som planerat och inhemsk arbetskraft därför måste hyras in till högre kostnader, eller om leveranssvårigheter avseende i å-priset ingående varor driver upp priser, är det mycket som talar för att förutsättningarna har ändrats i regelns mening. Pandemins följdverkningar har helt enkelt förändrat tillgången till arbetskraft och varor på marknaden på ett sätt som inte gick att förutse vid avtalets ingående, eller alls.
66. Om ett å-pris inte gäller enligt AB/ABT 6:6 tredje stycket måste det *inte* sägas upp särskilt. Krav på skriftlig uppsägning gäller endast enligt AB/ABT 6:6 *andra* stycket (vid 25 % ökning eller minskning av mängd).
67. Om ett angivet å-pris inte gäller ska parterna, enligt AB/ABT 6:6 fjärde stycket, försöka komma överens om ett nytt å-pris med utgångspunkt i gällande å-pris för samma eller likartat arbete. Utgångspunkten är vid en pandemi något missvisande, eftersom inga riktpunkter längre är pålitliga. En redovisning av hur marknadsläget och priser har förändrats bör ge goda förutsättningar för att träffa en ny överenskommelse om å-pris, dock med risken att förutsättningarna kan förändras igen om pandemin och följdverkningarna håller i sig. Om möjligt kan även fortsatta och förvärrade samhällsproblem beaktas i överenskommelsen, vilket i så fall tydligt bör dokumenteras.
68. Om ett å-pris inte gäller beräknas värde av arbete enligt självkostnadsprincipen (se AB/ABT 6:7, 9 och 10).

4.5 Jämkning enligt 36 § avtalslagen

69. Enligt 36 § avtalslagen får avtalsvillkor jämkas eller lämnas utan avseende, om villkoret är oskäligt med hänsyn till avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt. I den rådande covid-19 situationen är det främst senare inträffande förhållanden – pandemin och dess följdverkningar – som är av betydelse, samt även den generella öppningen som ges genom "omständigheterna i övrigt".

70. Det är inte uteslutet att jämkning av t.ex. kontraktssumman kan ske med stöd av 36 § avtalslagen. Det som talar däremot är dock att AB/ABT faktiskt innehåller särskilda regler om när t.ex. priser inte gäller (se ovan om AB/ABT 6:3 och 6:6), och att utrymmet för att vid sidan av dessa jämka ett avtal med stöd av dispositiv rätt kanske inte är så stort.

4.6 Avbeställning och slutavräkning (AB/ABT 6:11)

71. Som en följd av beställarens rätt att föreskriva ÄTA-arbeten kan denne även låta samtliga kvarvarande arbeten avgå; i praktiken avbeställs resterande del av entreprenaden.
72. Om en entreprenad blir omöjlig att arbeta vidare med under pågående pandemi, och beställaren (eller parterna gemensamt) inte ser det lönt att invänta en bättring eller förhandla om nya tider, kan beställaren avbeställa resterande arbeten. Beställaren blir då skyldig att ersätta entreprenören för onyttiga kostnader enligt AB/ABT 6:4 samt betala slutavräkningslikvid enligt AB/ABT 6:11, i korthet 10 % av värdet av de avgående arbetena och i vissa fall viss ytterligare utebliven vinst.
73. Om parterna är ense om att en entreprenad ska avslutas i befintligt skick kan en sådan ordning, med slutbesiktning och slutavräkning vara en lämplig lösning.
74. Om en beställaren använder covid-19 situationen som en ursäkt för att avbeställa arbeten kan detta resultera i skadeståndsskyldighet enligt AB/ABT kap. 5.

4.7 Hävning (AB/ABT 8:1 och 2)

75. Både beställaren och entreprenören har enligt AB/ABT kap. 8 rätt att skriftligen häva kontraktet i vissa fall.

4.7.1 Beställarens rätt att häva (AB/ABT 8:1)

76. Beställaren kan i relevant hänseende enligt AB/ABT 8:1 häva i följande situationer.
77. Enligt p. 1: Om entreprenaden har försenats så att den uppenbarligen inte kan färdigställas inom kontraktstiden under förutsättning [a] dels att förseningen inte beror på omständigheter som berättigar till tidsförlängning [b] dels att en försening av färdigställandet skulle medföra väsentlig olägenhet för beställaren.
78. Även om pandemin kan leda till att entreprenaden försenas bortom räddning så är de hinder pandemin orsakat i regel sådana som ger entreprenören rätt till tidsförlängning (se led a ovan). Det spelar då ingen roll att förseningen i och för sig medför väsentlig olägenhet för beställaren (se led b ovan).
79. Beställaren har alltså typiskt sätt inte rätt att häva med hänvisning till p. 1. Men se p. 11 nedan.

80. Enligt p. 4: Om entreprenören försätts i konkurs eller i annat fall är på sådant obestånd att han inte kan förväntas fullgöra sina åligganden och betryggande säkerhet för rätta fullgörandet av entreprenörens förpliktelser mot beställaren inte ofördröjligen ställs efter begäran om detta.
81. Även om en beställare i princip kan häva enligt p. 4 om entreprenören kommer på obestånd pga. covid-19 situationen ska det inte uteslutas att allmänna principer om force majeure hindrar en hävning i ett enskilt fall.
82. Enligt p. 8: Om entreprenören avlider eller då god man eller förvaltare enligt föräldrabalken (1949:381) har förordnats för honom, eller om entreprenören på grund av sjukdom eller olycksfall blir ur stånd att färdigställa entreprenaden, såvida det inte utan dröjsmål visas att den kan kontraktsevenligt färdigställas av hans rättsinnehavare för hans räkning.
83. En fysisk person som bedriver sin entreprenadverksamhet i enskild firma skulle kunna drabbas av en hävning enligt denna punkt, om denne t.ex. avlider eller pga. sjukdom blir ur stånd att färdigställa entreprenaden. Liksom ovan kan det dock inte uteslutas att allmänna principer om force majeure hindrar en hävning i ett enskilt fall om situationen beror på covid-19.
84. Enligt p. 9: Om ej avlämnad del av entreprenaden genom krig, uppror, naturkatastrof eller därmed jämförlig omständighet drabbas av skada som är väsentlig eller som på annat sätt väsentligt rubbar förutsättningarna för kontraktets fullgörande.
85. Vi bedömer det som mindre sannolikt att pandemin i sig, om den skulle klassas som en med naturkatastrof jämförlig omständighet, skulle orsaka skada (dvs. sakskada) på entreprenaden. Vi nämner dock regeln för helhetens skull.
86. Enligt p. 10: Om Byggnads- och reparationsberedskapen träder i verksamhet eller om myndighet vid krig eller krigsfara tar beställarens eller entreprenörens organisation i anspråk.
87. "Byggnads- och reparationsberedskapen" var en särskild beredskapsorganisation för byggnadsverksamhet som existerade 1944 till 2007 (se SFS 1989:205 och upphävd genom SFS 2007:266). Det ledet av regeln kan alltså numera bortses från.
88. Resterande del av regeln tar enligt dess ordalydelse sikte på krig eller krigsfara. Även om en pandemi innebär en stor påfrestning på samhället, och krig liksom krigsfara ofta utgör force majeure jämte naturkatastrofer och epidemier, så kan en pandemi i sig inte vara krig eller krigsfara.
89. Beställaren har alltså inte rätt att häva med hänvisning till p. 10.
90. Enligt p. 11: Om entreprenaden på grund av en omständighet, som har uppkommit utan parternas vållande, måste avbrytas under så lång tid att förutsättningarna för kontraktets fullgörande väsentligt rubbas.
91. Till skillnad från förseningen i p. 1 ovan ger denna regel beställaren rätt att häva om entreprenaden måste avbrytas, även om entreprenören har rätt till tidsförlängning. Dock krävs att "förutsättningarna för kontraktets fullgörande väsentligt rubbas", vilket skulle kunna vara fallet, beroende på hur beställaren formulerar grunden för hävningen.

92. Beställaren kan alltså ha rätt att häva med hänvisning till p. 11.

4.7.2 Entreprenörens rätt att häva (AB/ABT 8:2)

93. Entreprenören kan i relevant hänseende enligt AB/ABT 8:2 häva i följande situationer.
94. Enligt p. 1: Om beställaren underlåter att i rätt tid fullgöra sin betalningsskyldighet eller sina åligganden i övrigt och om rättelse inte sker utan dröjsmål efter erinran, under förutsättning att underlåtenheten är av väsentlig betydelse.
95. Även om underlåtenhet att betala kan leda till likviditetsproblem hos entreprenören, vilket kan vara en omständighet av väsentlig betydelse, har beställaren möjlighet att hävda att dröjsmålet beror på covid-19 situationen och därför kan dröjsmålet i det enskilda fallet vara ursäktligt enligt allmänna principer om force majeure. Entreprenörens möjlighet att häva bör vid dessa förhållanden vara begränsad enligt denna punkt. (Se även avsnitt 4.8 nedan om jämkning av dröjsmålsränta.)
96. Enligt p. 2: Vid beställarens obestånd. Snarlik motsvarande regeln för beställaren i p. 4 ovan.
97. Entreprenören kan i princip häva enligt p. 2 om beställaren kommer på obestånd, oavsett anledning.
98. Enligt p. 5: Om beställaren, utan att ställa betryggande säkerhet på annan överlåter sin rätt till entreprenaden eller en del av den eller egendom, som entreprenaden avser, och därigenom kan befaras komma att brista i fullgörandet av sina åligganden.
99. Om beställaren, t.ex. för att rädda företagets existens, överlåter sin rätt eller egendomen ger det entreprenören rätt att häva. Detta under förutsättning att betryggande säkerhet inte ställs, och beställaren kan befaras brista i sina åligganden. Även om pandemin inte är en ursäkt som gör att en överlåtelse alltid är tillåten så sätter den heller inte beställaren i en sämre sits. En bedömning får göras från fall till fall.
100. Enligt p. 7: Vid force majeure-skada på entreprenaden. Identisk med motsvarande regel för beställaren i p. 9 ovan.
101. Enligt p. 8: Vid det allmännas ianspråktagande av parts organisation. Identisk med motsvarande regel för beställaren i p. 10 ovan.
102. Enligt p. 9: Vid långa avbrott som väsentligt rubbar förutsättningarna för fullgörandet. Identisk med motsvarande regel för beställaren i p. 11 ovan.
103. Avslutningsvis kan påminnas om entreprenörens rätt att avbryta arbetena i AB/ABT 8:3, som gäller som ett "försteg" till hävning enligt 8:2 pp. 1 och 3-6. Regeln torde dock sällan ha praktisk betydelse vid pandemier och dylika force majeure-händelser.

4.7.3 Skadestånd vid hävning (AB/ABT 8:6 och 7)

104. Reglerna om skadestånd vid hävning finns i AB/ABT 8:6 och 7. Notera särskilt att de hävningsgrunder som är av klar force majeure-karaktär, pp. 8-11 vid beställarens hävning och pp. 7-9 vid entreprenörens hävning, inte ger rätt till skadestånd.

4.8 Dröjsmålsränta (AB/ABT 6:18 och räntelagen)

105. I regel löper dröjsmålsränta på förfallna fordringar, enligt AB/ABT 6:18.
106. Därutöver gäller räntelagen (1975:635), och av betydelse här är 8 § som stadgar att om en gäldenär på grund av sjukdom, arbetslöshet eller annan liknande omständighet som denne inte har kunnat råda över varit förhindrad att betala i rätt tid och skulle en skyldighet att betala full ränta med anledning av dröjsmålet med hänsyn till detta vara oskälig, får den ränta som annars skulle betalas jämkas. Denna jämningsmöjlighet kan inte avtalas bort.
107. Bestämmelsen innebär alltså att en betalningsskyldig gäldenär som inte förmår betala pga. covid-19 situationen, och detta kan visas, kan få dröjsmålsräntan jämkad.

4.9 ABM 07 och internationella köp

108. Enligt ABM 07 p. 10 har en part rätt till förlängning av leveranstiden om köpets fullgörande hindras bl.a. till följd av omständighet utanför partens kontroll eller annat av parten icke vållat förhållande, som han inte bort räkna med och vars följder han inte rimligen kunnat undanröja. För rätt till sådan förlängning krävs att part utan dröjsmål underrättar motparten om hindret.
109. Regeln är alltså snarlik entreprenörens rätt till tidsförlängning i AB/ABT4:3, som behandlats ovan i avsnitt 4.1. Även om "epidemi" eller "pandemi" inte uttryckligen nämns i bestämmelsen är det givet att sådant utgör omständigheter utanför partens kontroll, som alltså ger leverantören rätt till förlängning av leveranstiden.
110. Även vid köp av varor när köplagen (SFS 1990:931) är tillämplig gäller att en leverantör i dröjsmål inte blir skadeståndsskyldig om dröjsmålet beror på ett hinder utanför hans kontroll (se 27 §). En motsvarande regel finns i CISG art. 79, som kan vara gällande vid internationella köp. Därutöver kan allmänna principer om force majeure ha betydelse i det enskilda fallet.

5 Upphandling och särskilda avtalsvillkor

111. Beträffande upphandlingar av entreprenader ska kort nämnas beställarens möjlighet att helt enkelt avbryta en upphandling när omvärldssituationen bedöms vara osäker, vilket kan påverka allt från tillgång till arbetskraft och leveranser av material och varor.
112. Detta är möjligt även vid offentlig upphandling, vilket följer av bl.a. LOU 12:12 och 20:12. En offentlig upphandling anses kunna avbrytas om sakliga skäl föreligger, och covid-19 situationen torde vara en sådan. Offentliga beställare såsom stat, kommuner och regioner kan

antas drabbas av stora direkta kostnader för själva pandemi-hanteringen som sådan, vilket kan påverka det ekonomiska utrymmet att fullfölja en upphandling.

113. Det är vidare inte otänkbart att beställare och upphandlande myndigheter nu börjar införa särskilda avtalsvillkor och undantag från AB-avtalen i sina upphandlingar, t.ex. för att begränsa möjligheten att omförhandla à-priser och rätten till tidsförlängning. Anbudsgivare måste vara uppmärksamma på sådana undantag, särskilt i offentliga upphandlingar som inte är föremål för förhandling i normal mening.
114. På motsvarande sätt kan anbudsgivare i ej offentliga upphandlingar i sina anbud vilja föra in reservationer och särskilda avtalsvillkor för att utöka möjligheten att omförhandla priser och utöka rätten till tidsförlängning mht. särskilt till covid-19 situationen. Dessa lär sedan bli föremål för förhandling mellan parterna, och konsekvenserna av sådana särregler bör övervägas noga.

6 Ransonering och statens förfogande över civil egendom och tjänster

6.1 Ransoneringslagen

115. Regeringen kan med stöd av 6 § ransoneringslagen (SFS 1978:268), om det är ”nödvändigt för hushållning med förnödenhet som är av vikt för totalförsvaret eller folkförsörjningen”, föreskriva att förnödenheten:
- i) ”under viss tid icke får saluhållas, utbudas mot vederlag, överlåtas eller förvärvas”,
 - ii) ”får saluhållas, utbudas mot vederlag, överlåtas eller förvärvas endast i den ordning och på de villkor som föreskrives av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer”,
 - iii) ”får användas endast för de ändamål, på de villkor och med de begränsningar som föreskrives av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer”.
116. Reglerna kan enligt 1 och 2 §§ börja tillämpas vid krig, krigsfara eller ”om det till följd av krig eller av krigsfara vari riket har befunnit sig *eller av annan utomordentlig händelse föreligger knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenhet av vikt för totalförsvaret eller folkförsörjningen*”.
117. Ransoneringslagen är alltså tillämplig inte endast vid krig, krigsfara och av krig betingade utomordentliga förhållanden i Sverige utan även vid s.k. *fredskriser och inre kriser*. (Se Karnovs korta kommentar till lagen av Maria Hedegård.)
118. Dessa regler har främst betydelse för tillgången till förnödenheter som kan vara nödvändiga i entreprenadverksamhet, t.ex. bränsle. Beslut om ransonering har betydelse för kostnaderna i entreprenaden, vilket har berörts ovan i avsnitt 4.2, 4.4 och 4.5.

6.2 Förfogandelagen m.m.

119. Statens möjlighet i övrigt att förfoga över egendom och tjänster vid krig och krigsfara regleras i förfogandelagen (SFS 1978:262).
120. I korthet ger förfogandelagen regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, kommuner, regioner eller statliga myndigheter möjlighet att besluta att fastigheter, nyttjanderätter, diverse anläggningar, transportmedel och i vissa fall personer ställs under det allmännas förfogande. Så sker mot viss ersättning.
121. Förfogandelagens regler tillämpas dock endast vid krig, krigsfara, ”sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av att det är krig utanför Sveriges gränser eller av att Sverige har varit i krig eller krigsfara och om det till följd av dessa förhållanden föreligger knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på egendom av vikt för totalförsvaret eller folkförsörjningen” samt ”om det är nödvändigt att med hänsyn till försvarsberedskapen inkalla totalförsvarspliktiga till tjänstgöring”.
122. Lagen blir alltså inte tillämplig vid andra samhällsfaror, och aktiveras alltså inte pga. covid-19 situationen.
123. Vissa andra särskilda regler rörande beredskap och beredskapsorganisationer har funnits under 1900-talet, t.ex. Byggnads- och reparationsberedskapen och Väg- och vattenbyggnadskåren, men dessa har avvecklats.